

Sabina Kwiecień

Kartka z dziejów żydowskiej prasy dla dzieci i młodzieży w okresie autonomii galicyjskiej¹

W dobie autonomii galicyjskiej (1867–1918) ludność żydowska korzystała z prasy austriackiej wydawanej w języku niemieckim oraz własnej, ukazującej się po polsku, hebrajsku, niemiecku i w jidysz. Głównymi ośrodkami wydawniczymi był Lwów i Kraków. Ukazywały się pisma środowisk asymilacyjnych (początkowo w języku niemieckim, później polskim), syjonistycznych, prasa socjalistów, czasopisma społeczno-kulturalne oraz periodyki dla dzieci i młodzieży.

W Galicji było obecnych, na rynku prasowym siedem tytułów periodyków dla dzieci i młodzieży. Listę czasopism udało się ustalić na podstawie badań Jerzego Jarowieckiego², Aliny Całej³, Mariusza Jakubka⁴, Stanisława Zielińskiego⁵ oraz informacji bibliograficznych zarejestrowanych w Centralnym Katalogu Czasopism Polskich, Katalogu Ossolineum, Biblioteki Jagiellońskiej i Biblioteki Uniwersytetu Lwowskiego. Odnajdujemy wśród nich pisma środowisk syjonistycznych oraz asymilacyjnych. Były to czasopisma wydawane dla dzieci i młodzieży głównie przez działaczy syjonistycznych oraz przez organizacje polityczne, w tym Żydowską Socjaldemokratyczną Partię Robotniczą „Poalej Syjon”, czy asymilacyjne środowiska młodzieżowe – Towarzystwo Akademickie „Zjednoczenie” we Lwowie.

¹ Artykuł powstał w oparciu o kwerendy i badania finansowane w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki nr UMO-2013/11/B/HS2/02589, ID 23859: *Polska prasa dla dzieci i młodzieży do 1918 roku*.

² J. Jarowiecki, *Prasa lwowska w latach 1864–1918. Bibliografia*, Kraków 2002.

³ A. Cała, *Bibliografia żydowskich periodyków polskojęzycznych*, [w:] *Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego* 1989, nr 2, s. 95–101. Też: *Bibliography of Jewish Periodicals in the Polish Language (an Analysis of Data Collected)*, [w:] *Bibliographies of Polish Judaica*, Cracow 1993, s. 47–53. Też: *Żydowskie periodyki i druki okazjonalne w języku polskim. Bibliografia żydowskich pism wydawanych w języku polskim w latach 1823–1982*, Warszawa 2005.

⁴ M. Jakubek, *Prasa krakowska 1795–1918*, Kraków 2004.

⁵ S. Zieliński, *Bibliografia czasopism polskich zagranicą 1830–1934*, Warszawa 1935.

Analiza tytułów pokazuje, że z uwagi na częstotliwość w polityce wydawniczej prasy dla dzieci i młodzieży dominowały miesięczniki (4 tytuły). Ponadto wychodził jeden tytuł – tygodnika, dwutygodnika i dwumiesięcznika.

Obecność pism dla dzieci i młodzieży na rynku prasowym była zróżnicowana i wynosiła od jednego roku do ponad dwudziestu lat. Należy jednak zaznaczyć, że dwa spośród interesujących nas czasopism wychodziły jeszcze po 1918 roku („Moriah” i „Zjednoczenie”). Analiza żywotności tytułów w okresie autonomii galicyjskiej przedstawiała się następująco: jedno pismo istniało przez okres jednego roku („Głos Związku”); jedno czasopismo przez dwa lata („Heatid. Przyszłość”); dwa periodyki przez cztery lata („Nasze Hasła”, „Olam Katan [Mały Świat]”); jeden tytuł przez siedem lat („Zjednoczenie”); kolejne wydawnictwo przez osiem lat („Haszachar”) i najdłużej – „Moriah”.

Prasa żydowska tego okresu to zasadniczo prasa trójjęzyczna, publikowana w języku jidysz, hebrajskim i polskim. Wśród badanych tytułów dominował w polityce wydawniczej żydowskiej prasy dla dzieci i młodzieży język polski (6 tytułów), tylko jedno pismo wychodziło w języku hebrajskim. Ośrodkami wydawniczymi był Lwów (4 tytuły) i Kraków (3 tytuły). Uwzględniając wiek odbiorcy można wnioskować, że dominującą grupą adresatów żydowskiej prasy była młodzież (6 tytułów), tylko jeden tytuł – „Haszachar” [„Przedświt”] dedykowany był dzieciom starszym, w nim odnajdujemy też materiały dla dzieci młodszych.

Badania żydowskiej prasy dla dzieci i młodzieży napotykały trudności ze względu na jej fragmentaryczne zachowanie.

Największą żywotnością na rynku wydawniczym cieszył miesięcznik młodzieży syjonistycznej – „Moriah”⁶. Pismo wydawane było w języku polskim, z przerwami, w okresie od stycznia 1903 do kwietnia 1924, początkowo we Lwowie, potem w Wiedniu, Krakowie (od 1919/1920), a następnie we Lwowie, Krakowie i w Warszawie (od 1923)⁷.

Pierwszy numer pisma ukazał w styczniu 1903 roku pod redakcją Jakuba Thona. Czytelników poinformowano wówczas o współpracownikach miesięcznika, do których należeli: Mathias Acher, Zwi Askenazy, Maksymilian Barber, S. Bernfeld, Marcin Buber, Marcus Ehrenpreis, Bertold Feiweł, Aleksander Hausmann, J. Laufer, Henryk Loewe, Henryk Loewenherz, D. Malz, D. Neumark, Róża Pomeranz, Leon Reich, Marek Scherlag, Dawid Schreiber, Ozjasz Thon, E. F. Waschitz. Analiza roczników „Morii” pokazuje, że niemal każdy tom redagowany był przez inną osobę.

⁶ Informacje o piśmie podaje: J. Jarowiecki, *Prasa lwowska...*, dz. cyt., S. Zieliński, *Bibliografia czasopism...*, dz. cyt.. W Bibliotece Jagiellońskiej zachowały się numery: r. 2: 1904, nr 4; r. 4: 1906, nr 1–9; r. 7: 1909, nr 9. Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie posiada niemal kompletny zasób: r. 1: 1903; r. 2: 1904, r. 3: 1905; r. 4: 1906, r. 5: 1907, r. 6: 1908; r. 7: 1909; r. 8: 1910/11; r. 9: 1911/12; r. 10: 1912/13; r. 11: 1913/14; r. 12: 1916/17; r. 13: 1917/18; r. 18: 1923, nr 1–3, 5–7; r. 19: 1924, nr 3. Informacje o tytule rejestruje Centralny Katalog Czasopism Polskich oraz Baza Czasopism Ossolineum.

⁷ Z. Borzumińska, „Moriah”, hasło w: *Polski Słownik Judaistyczny*, [online:] <http://www.jhi.pl/psj/Moriah>.

Jeszcze w 1903 roku odnajdujemy zapis, że pismo redagują: Salomon Schiller, Adolf Stand, Jakub Thon. W 1904 roku miesięcznikiem kierował Natan Melat, następnie Fryderyk Aszkanazy, Leon Rosenkranz. Piąty rok ukazywania się „Morii” przyniósł zmiany – utworzono komitet redakcyjny. W 1907 roku przewodniczył mu M. M. Forstig i J. Kirton, następnie Natan Czaczkes i Izidor Schneider. Spośród członków komitetu redakcyjnego wymienić można nazwiska: M. Chmielecki, A. Ehrlich, Z. F. Finkelstein, Jeremiasz Frenkel, S. Graf, Adolf Rothfeld, Izidor Schneider, M. Tombak, Rothfeld, Rubin, K. Schwarz, L. Wechsler. W latach 1917–1919/1920 w Wiedniu pismem kierował Wilhelm Berkelhammer. Wydawcą i redaktorem odpowiedzialnym miesięcznika był Jakub Grünberg, Karol Meisels (do 1919), kolejno Karol Lustbaden. W 1923 wydawcą i redaktorem odpowiedzialnym został Ignacy Berber.

Częste zmiany redaktorów naczelnych, jakie można zaobserwować w piśmie, sprawiły, że opublikowano wiele deklaracji programowych, jednak o spójnych zadaniach. Stąd oblicze „Morii” nie ulegało zmianom i przez cały okres funkcjonowania realizowała ona podstawowy cel – wychowanie młodzieży żydowskiej w duchu narodowym.

Jakub Thon w 1903 roku pisał:

[pismo nasze] chce się przyczynić do wyrobienia indywidualności silnych i wielkich wśród młodej generacji, do wychowania Żydów pełnych i całych. Chcemy uchronić młodzież przed gubieniem się w małostkowości i drobnostkach życia, zbudzić w niej płomienną miłość i głębokie zrozumienie Żydostwa, hart ducha, silną wolę, odwagę i gotowość do ofiar⁸.

Adolf Stand dodawał:

uczyć się chcemy i doskonalić, hartować ciało, ćwiczyć umysł, wyrabiać charaktery, budzić odwagę, siac ducha niezależności. Odrodzić się potrafi naród, gdy się młodzież odrodzi. Skromną cegiełką w Panteonie narodowym będzie pismo nasze⁹.

Pismo stawiało sobie za cel wychowanie młodego pokolenia zgodnie z ideą syjonizmu. Dążyło do przekazania młodzieży żydowskiej wiedzy o dziedzictwie narodowym i wzbudzenia potrzeby podjęcia przez nią studiów z historii, literatury żydowskiej. Było przewodnikiem po aktualnych ówczynie problemach społeczności żydowskiej. Głosiło:

W „Morii” ma skupiać i ogniskować się całe życie duchowe naszych braci galicyjskich, w niej współdziałać wszystkie siły twórcze nad odrodzeniem kulturalnym naszego narodu. Ma ona stać się obrazem każdorazowo dokonującej się u nas pracy duchowej¹⁰.

⁸ J. J. Thon, *Nasz cel*, „Moriah” 1903, nr 1, s. 1–2.

⁹ A. Stand, *Organ dla młodzieży*, „Moriah” 1903, nr 1, s. 2–4.

¹⁰ *Do młodzieży*, „Moriah” 1905, nr 1, s. 3–5.

Numery jubileuszowe wydane z okazji pięcio- i dziesięciolecia funkcjonowania pisma w kręgach młodzieży żydowskiej przyniosły podsumowania, przybliżyły historię i przyszłość miesięcznika:

Przed pięciu laty stworzyliśmy organ młodzieży żydowskiej w Galicji. Pięć lat zaledwie minęło, a okres ten wielkim odłamem czasu się wydaje. [...]

Narzędziem być miała w niecenieniu potężnego żaru idei narodowej, podniętą dla wąpiących, drogowskazem dla błędzących w krainach obcych bogów, płomieniem była buchającym szczerym, serdecznym a dotąd nieznanym ciepłem własnych uczuć i własnych myśli - fanfarą być miała „Moriah”, co grzmiącym hymnem pieśń odrodzenia duszy żydowskiej wieścić miała i pobudką do pracy ciągłej, do nieustannej i nieustraszonej walki każdego z osobna i wszystkich razem. [...]

„Moriah” jest świątynią młodzieży a droga do świątyni to wiara i miłość. [...]

W ciągu pięciolecia skupiła i zogniskowała „Moriah” najwybitniejsze siły twórcze około siebie, a oświetlając wszechstronnie wszystkie zagadnienia naszego życia i twórczości stała się wychowawczynią i przyjaciółką młodzieży, jej obrońcą i sługą.

Tą drogą kroczyć będziemy dalej...”¹¹.

Moria istnieje już dziesięć lat [...]. Cieszyć się i dusze napawać radością musi nas to tym bardziej, jeżeli przypominamy sobie, jak „Moriah” powstała. Oto kilku studentów gimnazjalnych, zdaje mi się, że towarzysze Fall, Haskler i Silberschein zwrócili się do tow. Jakuba Thona i grupki ludzi skupiających się wówczas obok niego z wezwaniem objęcia redakcji założyć się mającego pisma dla młodzieży. [...]

W ciągu tego dziesięciolecia poszły w świat szeregi młodzieży, które zdobyły dla siebie prawdziwą wiedzę żydowską, które opanowały w zupełności język hebrajski. A w czasach ostatnich powstaje nowa forma organizacyjna żydowskiego skautu. Forma ta u nas jeszcze nowa i nie należycie ceniona, lecz nie ulega wątpliwości, że do niej należy przyszłość¹².

Szata zewnętrzna miesięcznika „Moriah” wyróżniała się starannością. Każdy numer miał oddzielną okładkę. Pismo otwierała winieta z tytułem „Moriah”: miesięcznik młodzieży żydowskiej. W 1912 roku (rocznik X) nastąpiła zmiana podtytułu na „Czasopismo poświęcone nauce, sztuce i literaturze żydowskiej”, następnie na „Czasopismo poświęcone nauce, sztuce i literaturze oraz sprawom społecznym Żydostwa”. Do pierwotnego podtytułu redakcja powróciła w 1916 roku. Należy podkreślić, iż od lipca 1914 roku do listopada 1916 roku nie było wydawane. Na przestrzeni okresu ukazywania się pisma widoczne są również zmiany w winiecie pisma. Pewne elementy pozostały jednak stałe – pod winietą podawany był numer pisma, rok ukazywania oraz data według polskiego i żydowskiego kalendarza. Następnie czytelnik otrzymywał spis zawartości numeru. Poniżej redakcja podawała miejsce i rok wydania oraz adres drukarni (m.in. Drukarnia Udziałowa we Lwowie Samuela Lindego, Drukarnia pod zarządem Ignacego Jaegera). Drugą i czwartą stroną okładki wypełniały reklamy (m.in. Księgarni hebrajskiej

¹¹ Redakcja „Moriah” 1908, nr 1, s. 1.

¹² L. Rosenkranz, *Dziesięciolecie „Mori”*, „Moriah” 1913, nr 4, s. 101–103.

Munk&Rot we Lwowie; Zakładu introligatorskiego E. Kupfera we Lwowie; reklamy książek – Ratau'a, *Ochrona własna*, A. Nosinga, *Kolonizacja żydowska w Palestynie*, *Palestyna: zarys geograficzny*; wiedeńskiego miesięcznika młodzieży żydowskiej „Unsere Hoffnung”, czy „Roczników Żydowskich”, pisma „Haszachar”). Na pierwszej stronie powtarzane były informacje o tytule, numerze i dacie pisma uzupełnione o adres redakcyjny i warunki prenumeraty. Następnie zamieszczany był artykuł wstępny. Treści prezentowane były w jednokolumnowym układzie druku. Analiza roczników „Moriai” pokazuje ewolucję szaty graficznej. Stosowano różne rodzaje czcionek, w różny sposób oddzielano teksty artykułów (podwójną pogrubioną, poziomą kreską, bądź drobnym ozdobnikiem), tytuły wyróżniano krojem pisma i wielkością czcionki. Redakcja podawała też spis materiałów składających się na zawartość całego rocznika. Uwagę zwraca stosunkowo mała ilość materiału ilustracyjnego. W obrębie rocznika redakcja stosowała ciągłą paginację. Rocznie wychodziło od 250–430 stron.

Materiały składające się na zawartość numerów „Moriah” można usystematyzować wokół następujących treści: artykułów bieżących, beletrystyki (proza, poezja, felietony), artykułów historycznych, społecznych, literackich i naukowych, omówienia literatury oraz przeglądów miesięcznych. W ostatniej wyróżnionej grupie doniesień prasowych odnajdujemy stałe działy, czy rubryki miesięcznika młodzieży żydowskiej, w tym *Przegląd prasy*, *Z życia żydowskiego*, *Z życia młodzieży* (tutaj pojawiały się informacje o działalności młodzieży w Brodach, Brzeżanach, Buczaczu, Dębicy, Drohobyczu, Jarosławiu, Kałuszu, Kołomyi, Krakowa, Lwowa, Przemyślu, Samborze, Stanisławowie, Stryju, Tarnopolu, czy Wiedniu), *Dyskusje*, *Odezwy*, *Od redakcji i administracji*, *Fundusz Prasowy*. Analiza jednego z roczników (rok 1909) pokazuje, że poza drobnymi informacjami, na które składały się *Przeglądy miesięczne* pisma, procentowy rozkład materiału prezentował się następująco: 42% – to artykuły historyczne, społeczne, literackie i naukowe; 24,5% – materiały dotyczące spraw bieżących; 20,5% beletrystyka a 12% omówienie książek.

W najliczniejszej pod względem ilości artykułów grupie materiałów, prezentowanych na łamach miesięcznika „Moriah”, dotyczących problemów społecznych, historycznych, literackich, odnajdujemy teksty Achadam-Haama, Abrahama Ehrlicha, F. Finkelsteina, Jeremiasza Fränkela, M. Frostiga, S. Guttmanna, J. Kirtona, K. Kunfera, Samuela Pilzera, Adolfa Rothelda, Abrahama Salza, Salomona Schillera, Ignacego Schipperera, Izydora Schneidera, Emila Sommersteina.

Lektura szkiców historycznych, literackich pokazuje, że miesięcznik realizował model wychowania młodego czytelnika w duchu syjonistycznym. Dążył do emancypacji kulturalnej młodzieży, odpowiednio kształtując postawy społeczne, polityczne, poczucie tożsamości narodowej. Na łamach pisma prezentowano sylwetki i twórczość przedstawicieli literatury jidysz i hebrajskiej – przykładowo Mordechaja Zwi Mane, Israela Zangwila, Abrahama Reizena, Szaloma Asza, Izaaka Lejba Pereca, Henryka Heine'a, Josefa Berdyczewskiego; reprezentantów literatury

polskiej – Elizy Orzeszkowej; działaczy syjonistycznych w szczególności Teodora Herzla, świata artystycznego – sylwetka aktora Adolfa Sonnenthala.

Obecne były teksty krytyczno-literackie poświęcone m.in. dziejom literatury nowohebrajskiej, omawiające wkład narodu żydowskiego do europejskiego dziedzictwa kulturowego i literackiego, czy poświęcone omówieniu sztuki żydowskiej. Redakcja zabierała głos w kwestii problemów społecznych, informowała o położeniu ekonomicznym społeczności żydowskiej np. w Rosji, czy prądach społecznych obecnych w robotniczych środowiskach żydowskich. Publikowała też materiały dotyczące problemów, które mogły interesować młodzież jak choćby kwestia moralności. Na łamach miesięcznika „Moriah” często poruszano sprawy związane z pracą społeczną w Palestynie, pojawiały się opisy podróży. Nie zabrakło wykładów na temat asymilacji, syjonizmu, ideologii poalej-syjonistycznej. Z zagadnień historycznych interesowano się lichwą, klątwą żydowską w ujęciu dziejowym. Szkice te reprezentowały wysoki poziom merytoryczny, opatrzone były aparatem krytycznym w postaci przypisów. Pełniły nie tylko funkcję informacyjną, rozbudzały zainteresowania naukowe, ale i wychowywały w duchu narodowym.

Literatura prezentowana w piśmie „Moriah” przynosiła teksty prozatorskie i poetyckie, w tym tłumaczenia z języka jidysz, hebrajskiego, czy rosyjskiego. Odnaleźć można utwory czołowych twórców literatury żydowskiej w języku jidysz i hebrajskim m.in.: Szaloma Alejchama, *Syoniści w Kasrilywce* (tłum. Z. F. Finkelstein), Szaloma Asza, *Nad rzeką nad obcą, Zima w miasteczku* (tłum. Ignacy Szipper), G. Szofmana, *Zmęczeniu. Z utworów poetyckich tryptyk Świt* (tłum. Roman Aleksandrowicz), wiersze: Berwila, *Makabejski bój*, Henryka Fogla, *Resurrecturis*, S. Fruga, *Jam harfą eolską*, Sanspitria, *Nad twą kolebką, Wśród jasnych pól*, I. Zapały, *Uśmiech Heinego, Na egzemplarzu Rabbi z Bacharach* (przeł. A. Ehrlich), Samuela Imbra, *Na zachodzie, Za późno*, N. Lesina, *Śmierć* (przeł. M. Chmielnicki), Morrisa Rosenfelda, *Z pieśni lirycznych*, Ch. N. Bialika, *Wici Syonu* (na cześć kongresu bazylejskiego).

Sprawy bieżące, które poruszała redakcja miesięcznika „Moriah” dotyczyły w szczególności idei syjonizmu, narodowości żydowskiej, pracy palestyńskiej, asymilacji, pojęcia pracy zawodowej, znaczenia wiedzy ogólnej dla judaistyki, wychowania młodzieży żydowskiej, etyki młodzieży żydowskiej, wartości języka hebrajskiego dla wychowania żydowskiego, spraw szkolnych, w tym walki młodzieży żydowskiej galicyjskich szkół średnich o uznanie narodowości żydowskiej w oświacie, przejawiającej się w dostosowaniu programów szkolnych do ich potrzeb m.in. wprowadzenia nadobowiązkowej nauki języka hebrajskiego i historii żydowskiej. W kwestiach tych wypowiadali się głównie działacze syjonistyczni: Ozjasz Thon, Wilhelm Belkerhammer, Adolf Stand, Michał Ringel, Alfred Nossig, Apolinary Hartglas, Józef Meiser, Samuel Rappaport, Leon Reich, Izidor Schneider, ale pojawiły się też teksty młodzieży – jak choćby Komitetu żydowskiej młodzieży galicyjskich szkół średnich.

O wysokim poziomie pisma „Moriah” świadczy dział poświęcony omówieniu książek. Na łamach miesięcznika recenzowano prasę adresowaną do środowisk

żydowskich, m.in. „Rocznik Żydowski” oraz publikacje dotyczące kultury i historii narodu żydowskiego, w tym prace wydane w języku niemieckim, utwory literackie (np. nowele Szaloma Asza). Redakcja prezentując daną pozycję podawała szczegółowe informacje bibliograficzne.

W 1912 roku na łamach pisma pojawiła się informacja o dodatku do „Morii” zatytułowanym „Głosy młodzieży”, którego celem miało być stworzenie młodzieży możliwości publikacji własnych prac i przygotowanie młodych ludzi do pracy publicystycznej. Zapowiadana wkładka miała być trybuną młodzieży żydowskiej. Na jej łamach młodzież żydowska miała zabierać głos we wszelkich dotyczących i interesujących ją sprawach. Niebawem redakcja zrezygnowała z tego projektu, argumentując to brakiem odpowiedniego materiału. Do pomysłu powrócono w roku 1917. W numerze czwartym z 1917 czytamy o dodatku miesięcznym – „Haszomer”, poświęconym młodzieży, który przynosić miał szkice z historii i literatury żydowskiej, pogadanki, legendy, opisy życia palestyńskiego, pogadanki skautowe, pieśni hebrajskie i żydowskie, sprawozdania z wycieczek, zabaw i pracy pojedynczych gniazd w Galicji i Królestwie Polskim.

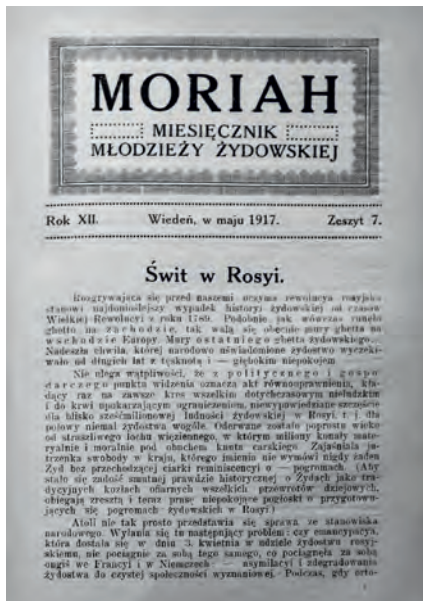
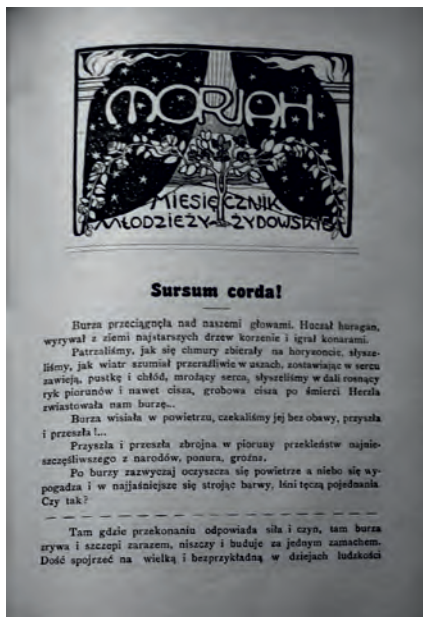
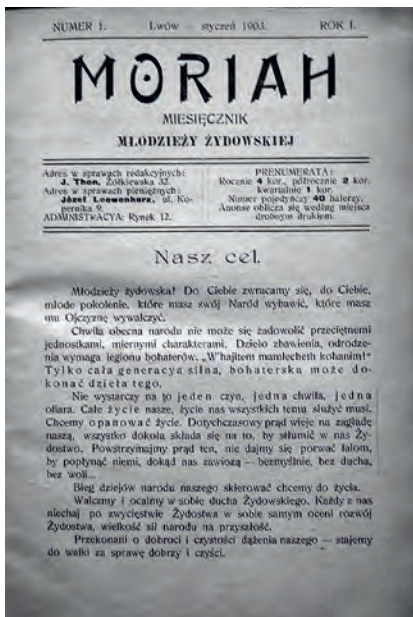
„Moriah” była miesięcznikiem wyjątkowym pod wieloma względami, przede wszystkim z uwagi na bogatą zawartość. Pismo zapewniało młodemu czytelnikowi kontakt z literaturą, historią, zagadnieniami społecznymi i kształtowało jego postawy w duchu narodowym, syjonistycznym. Ponadto na jego łamach swoje artykuły publikowali najwybitniejsi przedstawiciele środowisk syjonistycznych. Podkreślić należy także długoletnią obecność pisma na rynku wydawnictw prasowych, co wyróżniało go na tle innych inicjatyw wydawniczych.

Pismem środowisk syjonistycznych, adresowanym do starszych dzieci był dwutygodnik „Haszachar” [z hebrajskiego „Przedświt”]¹³. „Haszachar” wychodził od 1907 do 1914 roku we Lwowie, w języku polskim. Każdy numer zawierał jednak krótki tekst w języku hebrajskim w dziale rozrywek dla dzieci. Zadaniem czytelników było jego przetłumaczenie. Pismo posiadało podtytuł – czasopismo dla dzieci i młodzieży żydowskiej. Wychodziło 1-go i 15-go dnia każdego miesiąca. Redagował je m.in. H. Löwenherz, S. Buchsta. „Haszachar” ukazywał się nakładem Żydowskiej Młodzieży w Drukarni Ignacego Jaegera we Lwowie. Rocznie wychodziło ok. 300 stron pisma. Dwutygodnik posiadał dodatek „Zefirah”, przynoszący teksty literackie. Uwagę zwraca szata zewnętrzna dwutygodnika. Posiadał ozdobną kartę tytułową. Poza frontyspisek redakcja zamieszczała w piśmie winiety w nagłówku artykułu, najczęściej prostokątne, zawierające przedstawienie figuralne. Stosowała dekoracyjne przerywniki i finalik.

Pismo było bogato ilustrowane, tylko w przykładowo wybranym roczniku z 1908 roku (nr 7–21) zamieszczono 18 ilustracji, bądź fotografii, ilustrujących publikowane treści m.in.: fotografie rzeźb Hugona Reinholda, *Żniwiarka*, *Dzieci*

¹³ Informacje o piśmie rejestruje Baza Czasopism Ossolineum, tytuł odnotowuje A. Cała, *Żydowskie periodyki...*, dz. cyt. W BJ zachował się rocznik z 1908 z nr 7–21, w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie znajduje się: r. II, nr 1–21 (wrzesień 1907–1908), r. III, nr 1–19 (1909), r. IV, nr 1–16 (1910), r. V, nr 1–15 (1911), r. VI, nr 1–15 (1912).

opłakują śmierć ptaszka; H. Gilcensteina, *Troski macierzyńskie*; fotografie widoków Palestyny, Żydówki z Marokka; reprodukcje obrazu I. Levy-Dhurmiera, *Matka*; Samuela Hirschenberga, *Uriel Acosta i Spinoza*, *Sobota popołudniu*, *Portret własny*, *Villa Borghese w Rzymie*; Pasternaka, *Muzykanci*.

Il. 1–4. Karty tytułowe miesięcznika młodzieży żydowskiej „Moriah”

Źródło: ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie

Na treść dwutygodnika „Haszachar” składały się teksty literackie, legendy, baśnie, szkice poświęcone postaciom literackiego, naukowego i artystycznego świata żydowskiego. Stałym działem był dział rozrywki, w których młody czytelnik znajdował wspomniany wyżej tekst do tłumaczenia, zagadki, krzyżówkę. Wyróżnić można rubryki: *Z Palestyny* (zawierające krótkie notatki na temat życia w Palestynie, w tym np. szkół, teatrów, biografy); *Kalendarzyk historyczny*, *Ze świata*, *Co mówi Talmud*. Od numeru kwietniowego (1908, nr 13) na łamach pisma gościł dział *Dla Najmłodszych*. Przynosił on lekkie teksty literackie, wyróżniał się większą czcionką druku, co zapewne miało umożliwić samodzielną lekturę czytelnikom. Pismo zamykały *Odpowiedzi redakcji*, których lektura świadczy o kontakcie redakcji z odbiorcami.

Przyjrzyjmy się bliżej utworom i szkicom zamieszczanym na łamach dwutygodnika „Haszachar”. Szkice biograficzne, przybliżające postaci świata żydowskiego miały formę opowiadań. Na łamach pisma odnajdujemy wyjątki z życia Nachmana Krochmala, Abba Tachma, Abrahama Neumana, Jehudy Steinberga, Morrisa Rosenfelda, Moredechaja Ben Mattijaahu Antokolskiego, Salomona Jehuda Rappaporta, Samuela Hirszenberga i innych.

Teksty literackie, które poznajemy w piśmie to m.in.: D. J. M. Salkind, *Dawid. Obrazy sceniczne z czasów biblijnych*; J. Steiber, *Ptaszki (Legenda o szbath szirah)*; Z podań ludu żydowskiego: *Gdy Baal-Schem miał przyjść na świat*, *O Dawidzie królu, który wiecznie żyje*, opowiedział Bar-Ami, A. B. Gottlober, *Ptaszek w klatce*, w tłumaczeniu z hebrajskiego; I. I. Peres, *Post*; M. Monasowicz, *Noc purymowa (sztuka w jednym akcie)*, Jehuda Steinberg, *Na polach Bejt-lechemu*. Nie zabrakło też utworów Szaloma Asza.

„Haszachar” było pismem mającym na celu przybliżanie dzieciom w wieku szkolnym kultury narody żydowskiego. Wychowywało w poczuciu i tradycji narodowej oraz umożliwiało kontakt z literaturą jidysz i hebrajską. Atrakcyjna szata graficzna pisma z pewnością przyciągała uwagę czytelników. Dwutygodnik miał prostą strukturę dostosowaną do potrzeb i możliwości odbiorcy. Przynosił głównie teksty literackie i dział rozrywkowy, zawierający zagadki, rebusy, krzyżówki. Pismo dawało poczucie tożsamości narodowej i służyło rozrywce.

Krakowskie środowiska syjonistyczne dedykowały młodzieży żydowskiej miesięcznik „Heatid. Przyszłość”¹⁴, wydawany w latach 1913–1914. Pismo ukazywało się w języku polskim. Wydawcą i redaktorem odpowiedzialnym miesięcznika był Maks Leser, redagował go Saul Rieger, następnie Ignacy Schwarzbart. „Heatid” drukowany był w Drukarni Hermanna i Ski w Podgórzu. Cena prenumeraty rocznej wynosiła 2 korony.

Pismo charakteryzowało się staranną, ale ubogą szatą graficzną. Posiadało okładkę, na której, w ozdobnej ramce, kolejno podane zostały informacje dotyczące

¹⁴ Informacje o piśmie podaje: M. Jakubek, *Prasa krakowska...* dz. cyt., rejestruje je centralny Katalog Czasopism Polskich. Udało się odnaleźć 6 numerów. W zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej: Rocznik 1: 1913, nr 1–2; Rocznik 2: 1913/1914, nr 1, 3, 4.

numeru i daty ukazania się zeszytu, tytuł pisma wyróżniony wersalikami, poniżej tytuł równoległy w języku polskim i jidysz oddzielone Gwiazdą Dawida oraz podtytuł – miesięcznik młodzieży żydowskiej. Następnie oddzielone pionowymi kreskami zostały podane warunki prenumeraty oraz adres redakcji. Po czym następował spis treści numeru. Drugą, trzecią i czwartą stronę okładki wypełniały inseraty. Redakcja stosowała numerację ciągłą w obrębie danego roku ukazywania się pisma.

II. 5-6. „Haszachar”

Źródło: ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie

O celach i zadaniach miesięcznika redakcja pisała, rozpoczynając pierwszy i drugi rok pracy nad pismem.

W numerze pierwszym z 1913 roku czytamy:

po dłużej przerwie przychodzimy znowu do Was z nowym zeszytem naszego pi-semka. Zmienił się format i nagłówek, duch jednak którym dawniejsze zeszyty były owiane pozostał ten sam. [informacja wskazuje na wcześniejsze wydania pisma] [...] Stać się chce „Heatid” wiernym odzwierciedleniem i obrazem życia, walk i dążeń młodzieży żydowskiej. To jest cel, któryśmy sobie postawili¹⁵.

W numerze pierwszym datowanym na drugi rok ukazywania się miesięcznika pisano z kolei:

po przerwie wakacyjnej rozpoczynamy drugi rok naszego czasopisma. Przypada nam teraz znowu kolegom i koleżankom w kilku zdaniach cel naszego pisma przypomnieć. [...]

Naszem zadaniem było i jest pomagać młodzieży w samowychowaniu się, pomagać w układaniu sobie przyszłości wedle ideału, do którego całym swym sercem przyłgnęła. Naszem zadaniem stać na straży interesów młodzieży żydowskiej oraz

¹⁵ Od redakcji, „Heatid” 1913, r. 1, nr 1, s. 1.

wszczepiać w młodzież zapał do Żydostwa, dla okupionej krwią męczeńską przeszłości narodowej i dla świeżo ręką żydowską uprawianymi niwami palestyńskimi. [...]

Celem naszym uczynić „Heatid” wychowawczynią Waszą, zbliżyć się chcemy przez „Heatid” duchem do Was, chcemy wskrzесиć nasze ideały narodowe: kulturę ducha i ciała; słowem chcemy Wam dać dusze żydowską, którą Wam zatruwają w szkole i w domu rodzicielskim. Chcemy skupić koło siebie najmłodszych, łamy pisma oddać im jako pole dla pierwszych prób pracy dla Żydostwa, prace dojrzalsze, a przede wszystkim naukowe skierowując do naszego bratniego organu „Morii”¹⁶.

Lektura zachowanych w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej sześciu numerów „Heatidu” pokazuje, że treść pisma można usystematyzować wokół tematów: spraw bieżących, dotyczących młodzieży żydowską i problemów syjonizmu. Na łamach pisma obecna była: *Kronika żydowska*, *Kronika Palestyńska*, *Z ruch młodzieży*, *Komunikaty*, *Korespondencje*. *Przegląd prasy*. W miesięczniku materiały publikowali: B. Mann, Ignacy Schwarzbart, Jan Spis, Józef Infeld, Leon Nadel, Helena Hecker, M. Kornfeld, Maks Leser, Nahum Slousch.

Literatura na łamach „Heatidu” prezentowana była nad wyraz skromnie. W egzemplarzach zachowanych w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej odnajdujemy jedynie trzy wiersze – Zygmunta Mellera, *Najdroższe marzenie* (1913, nr 1, s. 7); Mojżesza S., *Bilu* (1913, nr 2, s. 23); Abrahama Rejzena, *W dżdżystą noc* (1913/1914, nr 3, s. 39). Podobnie wyglądała sprawa artykułów o charakterze naukowym, literackim, historycznym. Redakcja zamieściła jedynie kilka materiałów, w tym: *Motywy społeczne w poezji Morissa Rossenfelda* (1913, nr 1, s. 7), *Folklor żydowski* (1913, nr 1, s. 17), H. Hecker, *Życie i śmierć w wierzeniach ludu żydowskiego* (1913/1914, nr 3, s. 29), N. Souscha, *Dawid Frischmann* (1913/1914, nr 4, s. 54), *Efraim Mojżesz Lilien* (1913/1914, nr 4, s. 63).

Celem pisma było promowanie ideologii syjonistycznej. Stąd dominacja tekstów poświęconych syjonizmowi w historycznym rozwoju, teorii syjonizmu, dziejom politycznym Palestyny, stosunkom polsko-żydowskim, materiałów obrazujących stanowisko Polaków wobec idei syjonistycznych. Z perspektywy idei odrodzenia narodowego wypowiediano się również o położeniu ekonomicznym społeczeństwa żydowskiego.

Ze spraw bieżących pisano o potrzebie organizowania się młodzieży żydowskiej, podkreślając, że organizacja może być najlepszą szkołą nauki i życia żydowskiego. Pełni nie tylko funkcje kształcącą, ale przygotowuje do działalności narodowej. Ponadto o kongresach syjonistycznych, pracy na rzecz budowy Erec Izrael, skautingu. Informowano co dzieje się w Palestynie.

Na podstawie niewielkiej liczbie zachowanych numerów „Heatid” można stwierdzić, że pismo skierowane do młodzieży żydowskiej miało za zadanie zapoznać młodzież z ideą syjonizmu i wychowywać w tym duchu. Teksty zamieszczane w *Kronice Palestyńskiej*, *Z ruchu młodzieży* miały utwierdzić młodzież w jej

¹⁶ *Zadania „Heatidu”, „Heatid” 1913, r. 2, nr 1, s. 1.*

przekonaniach i stanowić platformę porozumienia, pokazać, że syjonizm jest bliski młodemu pokoleniu Żydów.

W okresie autonomii galicyjskiej, obok prasy przeznaczonej dla dzieci i młodzieży środowisk syjonistycznych, ukazywały się czasopisma organizacji politycznych Poalej-Syjon oraz Towarzystwa Akademickiego Zjednoczenie we Lwowie.

Pierwsza z wymienionych organizacji wydawała czasopismo „Nasze Hasła”. Pismo ukazywało się w języku polskim we Lwowie w latach 1909–1912¹⁷. Czasopismo związane było z organizacją Żydowskiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej „Poalej Syjon”, co dobitnie podkreślone zostało w podtytule: pismo poalej-syjońskiej młodzieży poświęcone kulturze i ekonomice żydowskiej. Wydawane było jako dwumiesięcznik pod redakcją Józefa Mellera, Hersza Naglera, Maksa Rosenfelda, Ignacego Schipperera. Nazwisko jednego z redaktorów – Józef Meller widnieje w adresie wydawniczym „Naszyc Haseł”, obok którego podana została nazwa Spółki Wydawniczej „Oświata” ze Stanisławowa. Dwumiesięcznik drukowany był w Drukarni I. Jaegera. Rocznie wychodziło około 220 stron pisma.

Analiza zachowanego w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej rocznika pokazuje, że pismo otrzymało współoprawy tom za lata 1909–1910, ze stroną tytułową i spisem treści podającym zawartość sześciu zeszytów, z których dwa pierwsze datowane były na rok 1909, pozostałe na kolejny rok. O tym, że redakcja także w kolejnych latach praktykowała dołączanie spisu rzeczy danego rocznika do pierwszego numeru kolejnego rocznika, świadczy uwaga administracji. Każdy zeszyt otwierała ozdobna winieta, pod którym został podany numer zeszytu i data ukazania się. W obrębie rocznika redakcja stosowała numerację ciągłą zeszytów.

Pismo charakteryzowało się staranną szatą graficzną. Każdy tytuł artykułu, opatrzony nazwiskiem autora, wyróżniał się większą czcionką i innym krojem pisma od treści tekstu. Teksty oddzielano podwójną pogrubioną kreską poziomą. Materiał prezentowany był w jednokolumnowym układzie.

W „Naszyc Hasłach” dominowały artykuły problemowe dotyczące zagadnień socjalizmu i syjonizmu, nie przypisane do konkretnych działów. Obok nich odnajdujemy działy pisma: *Przegląd, Kronika, Komunikat, Nasłane książki i czasopisma, Fundusz prasowy, Od redakcji*.

Wokół pisma skupiała się młodzież żydowska opowiadająca za ideologią łączącą idee syjonizmu z marksizmem. Głosząca hasła socjalistycznego, bezklasowego państwa żydowskiego w Palestynie oraz narodowej autonomii Żydów w Polsce. Co istotne pismem kierowały czołowe postaci żydowskiej inteligencji silnie zaangażowane w działalność socjalistyczną i syjonistyczną.

¹⁷ Tytuł został odnotowany przez Jerzego Jarowieckiego, *Prasa lwowska...* dz. cyt., s. 275. J. Jarowiecki podaje, że zachowały się w Bibliotece Uniwersytetu Lwowskiego następujące numery: 1910, r. 1, z. 1–4; 1912, r. 2, z. 1. Autorce artykułu nie udało się dotrzeć do egzemplarzy zachowanych w Bibliotece Uniwersytetu Lwowskiego. W Bibliotece Jagiellońskiej udało się odnaleźć numery: 1909/1910, r. 1 z. 1–6. Informacje o tytule rejestruje Centralny Katalog Czasopism Polskich oraz Baza Czasopism Ossolineum.

W słowie wstępnym do pierwszego zeszytu „Naszych Hasła” określony został cel pisma. Czytamy w nim:

„Nasze Hasła” są pismem poalesyöńskiej młodzieży. Właściwie w tem wszystko już jest zawarte, nie potrzeba za tem programów, ani wygłaszania z tego miejsca creda.

Mimo to puszczając w świat pierwszy ten zeszyt, parę słów mu dać musimy na drogę. Młodzież szukająca wiecznie, goniąca za treścią życia, staje się bezświadomie niewolnicą rozmaitych „izmów”, albo przekonana o „swych tytanicznych porywach” chce zrywać „prometejskie pięta”, rozniecić obfite światło, szczęście zaginione sprowadzić na świat. Po tym bądź co bądź szczerym zapale następuje rychło przesyty, wyrachowanie, wyrzeczenie się dawnych ideałów.

Kwiat młodzieży, jak wir rzucający się w świat, łaknący czynów, od razu wskutek dysproporcji sił do zamiarów, porzuca wszystko. Nie leży w tem żadna tragedia, lecz raczej tragiczkomedia.

Młodzież żyje poezją [...].

Żyjemy w ciężkich czasach, w których śnić o potędze nie można. I nie wolno. Czasy te wymagają otwartych oczu, napięcia wszystkich zmysłów, hartu duszy, stalowej woli. Są to czasy walki o zdobycie prawa do swego „ja” indywidualnego i narodowego, czasy emancypacji jednych z pod drugich, jednej klasy spod drugiej. Nie jest to owe „bellum omnium, contra omnes”, ale świadomość własnych praw. Przed naszymi oczyma rozgrywa się dramat narodu żydowskiego, który wreszcie ogłasza światu całemu, że z praw swoich zrezygnować nie myśli. [...]

Widzimy świadome, celowe łączenie proletariatu, mającego odegrać najważniejszą rolę w procesie realizacyjnym syjonizmu. [...]

Poznanie tego skomplikowanego procesu – to pierwsze nasze hasło [...] spełnimy nie tylko czyn narodowy, ale posłużymy sprawie i dlatego młodzież uzna to za swe hasło. [...] Nie łudzić się – oto twarde słowo, które młodzieży rzucimy, czyny muszą być jasne, śmiało zajrzeć faktom w oczy i – nie cofać się!

Tu dopiero będzie młodzież miała sposobność okazać, czy zrozumiała prawdziwą poezję, czy nie ulęknie się wielkiego dzieła, czy poezja natchnie ją do czynów i czy będzie miała fantazję, polot, wielki rzut w działaniu.

Wyrachowanym matematykiem trzeba być przy podjęciu pracy, przy liczeniu i mierzeniu sił i przy tychże kształceniu – wielkim, natchnionym, idealnym – w czynach. Śmiało czynnie podejmie się ten, kto jest świadom niebezpieczeństwa i nie ma poezji.

Tę ostatnią ma młodzież, brak jej liczb, „szkiełka i oka”. [...]

Młodzieży wolnej, zdrowej, której umysłu nie zamąci fałsz, serca nienawiść i szowinizm – nam trzeba.

Taką młodzież chcemy wychowywać.

Celowi temu mają służyć: „Nasze Hasła”¹⁸.

Redakcja pisma „Nasze Hasła” w podtytule określiła adresata periodyku oraz zasygnalizowała problematykę, która będzie prezentowana na jego łamach – kultura i ekonomika żydowska.

Lektura pierwszego tomu pokazuje, że w czasopiśmie zagościły zagadnienia, wśród których można wyróżnić trzy zasadnicze kategorie tematyczne: kwestie

¹⁸ „Nasze Hasła” 1909, z. 1, s. 1–2.

związane z żydowską działalnością gospodarczą; syjonizm; ideologie socjalizmu. Przy czym zagadnienia poruszane były zgodnie z zasadami poalej-syjonizmu.

Na zawartość zeszytów obok tekstów problemowych składały się przeglądy młodzieżowych organizacji poalej-syjońskich, syjońskich, emigracyjnych, życia żydowskiego sprawy polityczne. Odnajdujemy je w osobnych działach obecnych na łamach dwumiesięcznika: *Z ruch młodzieży*, *Z ruchu poale-syjońskiego*, *Z ruchu syjońskiego*, *Z ruchu emigracyjnego*, *Z życia żydowskiego*, *Sprawy polityczne*. W piśmie nie zabrakło sprawozdań ze zjazdów, kongresów organizacji politycznych, które zamieszczano m.in. w dziale *Kronika* oraz programów i memoriałów, w tym austriackich, rosyjskich i palestyńskich żydowskich partii socjalistycznych, opowiadających się za bezklasowym państwem żydowskim w Palestynie.

W roczniku 1909/1910 nieobecne były problemy kultury żydowskiej. Pewną ich namiastkę stanowił obecny w zeszycie piątym z 1910 roku dział – *Nadestane książki i czasopisma*. Odnajdujemy w nim bibliograficzną informację na temat publikacji w języku jidysz Leo Chazanowicza zatytułowanej – *Kryzys żydowskiej kolonizacji w Argentynie i bankructwo systemu* oraz zawartości jednego z numeru piśmie „Widnokreghi”. Polecany periodyk był dwutygodnikiem poświęconym kulturze polskiej: filozofii, sprawom społecznym, literaturze, teatrowi, muzyce i sztukom plastycznym. Wychodził we Lwowie w latach 1910–1911 pod kierownictwem Bronisława Biegeleisena i Mariana Olszewskiego. W tym samym zeszycie redakcja zanotowała w odpowiedzi skierowanej do czytelnika, że „tendencją „Naszich Hasel” jest wierszy nie umieszczać. Wszelkie artykuły dotyczące kultury żydowskiej umieścimy w następnym numerze”¹⁹.

Analiza pierwszego rocznika z 1909/1910 roku pokazuje, że opublikowano 19 artykułów problemowych. Zagadnieniom rozwoju ekonomiki żydowskiej, ekonomicznym podstawom syjonizmu, własności gruntowej teksty poświęcili W. Adim²⁰, Leo Chazanowicz²¹, F. Oppenheimer²². Józef Meller scharakteryzował żydowskie stronnictwa socjalistyczne²³. O syjonizmie, kongresach syjońskich, emigracji żydowskiej pisali Maks Rosenfeld²⁴, Ignacy Schipper²⁵, A. Z. Barchasz²⁶. Idee socjalistycznego, bezklasowego państwa żydowskiego w Palestynie oraz narodowej autonomii Żydów głosił S. Gelmann w szkicu *Realizacja syjonizmu*

¹⁹ Od redakcji, „Nasze Hasła” 1910, z. 5, s. 178.

²⁰ W. Adim, *Rozwój ekonomiki żydowskiej*, „Nasze Hasła” 1909, z. 1, s. 7–14.

²¹ L. Chazanowicz, *Ekonomiczne postawy syjonizmu*, „Nasze Hasła” 1910, z. 5, s. 142; 1910, z. 6, s. 188.

²² F. Oppenheimer, *Wielka własność gruntowa a kwestya społeczna*, „Nasze Hasła” 1909, z. 2, s. 37; 1910, z. 3, s. 74.

²³ J. Meller, *Żydowskie stronnictwa socjalistyczne*, „Nasze Hasła” 1910, z. 5, s. 1; 1910, z. 6, s. 1.

²⁴ M. Rosenfeld, *O emigracji żydowskiej*, „Nasze Hasła” 1909, z. 1, s. 14; *Przed dwoma kongresami*, „Nasze Hasła” 1909, z. 2, s. 1; *Żydowska polityka ludowa*, „Nasze Hasła” 1910, z. 4, s. 1.

²⁵ I. Schipper, *Problemy żydowskiej migracji*, „Nasze Hasła” 1909, z. 2, s. 53; 1910, z. 3, s. 88; 1910, z. 5, s. 150, 1910, z. 6, s. 203.

²⁶ A. Z. Barchasz, *IX kongres syjoński*, „Nasze Hasła” 1910, z. 3, s. 82.

a teoria socjalistyczno-demokratyczna (z. s, 102). O zasadach poalej-sjonizmu omówił A. Aranow (1909, z. 1, s. 2). Zerubabel szczegółowo omówił drugi zjazd poale-sjoński w tekście otwierającym zeszyt trzeci z 1910 roku.

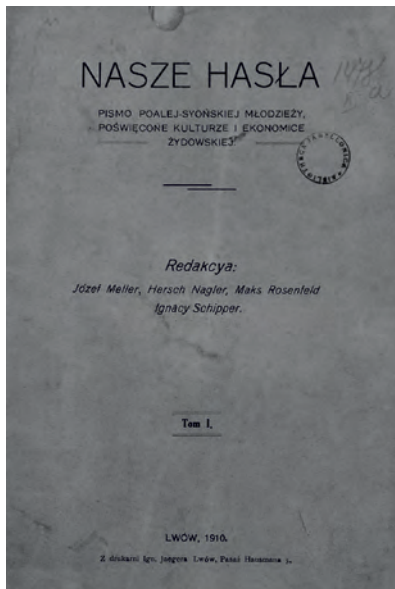
Twórcami materiałów były zatem osoby związane z ideologią syjonizmu i socjalizmu, wśród których nie zabrakło redaktorów pisma. Do młodzieży kierowały artykuły o charakterze popularnonaukowym, bądź szkice. Należy zaznaczyć, iż omawiane problemy ilustrowano materiałem statystycznym. Teksty posiadały bogaty aparat krytyczny w postaci cytowań z literatury przedmiotu. Na końcu artykułu zamieszczano wykaz źródeł i literatury wykorzystanej w pracy. Zadania jakie te teksty mogły spełniać wśród młodzieży, opowiadającej się za polityką poalej-sjonizmu to rozbudzanie zainteresowań ówczesnym stanem wiedzy z zakresu gospodarki, polityki, zgodnie ze stanowiskiem zajmowanym przez przywódców politycznych. Ponadto kształtowanie świadomości potrzeb młodzieży żydowskiej jako grupy społecznej.

Celem „Naszych Haseł” było zatem propagowanie wśród młodzieży ruchu Poalej Syjon oraz informowanie młodych środowisk żydowskich o wszelkich przejawach życia i rozwoju ruchu łączącego ideologię syjonistyczną z socjalizmem, dążącego do budowy socjalistycznego społeczeństwa żydowskiego w Palestynie.

Towarzystwo Akademickie „Zjednoczenie” wydawało – „Zjednoczenie”²⁷. Pismo od 1912 do 1914 roku ukazywało się we Lwowie jako miesięcznik, redagowany przez Alfreda Köhla. W tym okresie redaktorem naczelnym był Adolf Pesches. Miesięcznik został wznowiony w 1917 – wychodził wówczas pod redakcją Emila Späta, Ludwika Rubla, Maurycego Karniola. Początkowo „Zjednoczenie” opatrzone było podtytułem – pismo poświęcone szerzeniu myśli polskiej wśród młodzieży żydowskiej. W 1917 roku nastąpiła zmiana podtytułu na: pismo poświęcone idei zespolenia Żydów z narodem polskim.

„Zjednoczenie” było organem skupiającym żydowską młodzież studencką, związaną z programem asymilacji. Należy podkreślić, że wydawane było przez Towarzystwo Akademickie Zjednoczenie, które zgodnie z założeniami i celami, miało jednoczyć wszystkich studentów pochodzenia żydowskiego, działających w różnego rodzaju organizacjach politycznych i społecznych oraz integrować ich ze społeczeństwem polskim.

²⁷ Informacje o piśmie podaje J. Jarowiecki, *Prasa lwowska...* dz. cyt., s. 454. Pismo rejestruje Centralny Katalog Prasy Polskiej i Baza Czasopism Ossolineum. W BJ zachowały się R. 2: 1913, nr 6/7, R. 6: 1917, nr 1–11/12. W Bibliotece Uniwersyteckiej we Lwowie: R. 1: 1912, nr 1–2, R. 2: 1913, nr 1, 2/3, 6/7, R. 3: 1914, nr 1–6, R. 6: 1917, nr 1–12, R. 7: 1918, nr 1–6/7.

II. 7. „Nasze Hasła”

Źródło: ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej

Szata graficzna pisma prezentowała się skromnie, nie wyróżniała się na tle innych pism tego typu. Pismo posiadało okładkę, gdzie odnajdujemy podstawowe informacje o tytule i zawartości danego numeru. Posiadało ono ciągłą numerację w obrębie danego roku. Cena pisma w 1917 roku wynosiła 60 halerzy.

Kiedy tytuł został wznowiony w 1917 roku Adolf Pesches pisał:

zupełne zespolenie Żydów z narodem polskim, przy równych prawach i równych obowiązkach – oto nasz cel. Podniesienie mas żydowskich pod względem społecznym, ekonomicznym i oświatowym, budzenie i rozwijanie w nich polskiego pierwiastka patriotycznego z jednej strony, przekonywanie Polaków-chrześcijan, że nie jesteśmy połowicznymi żydo-Polakami, lecz szczerymi Polakami, nie uznającymi solidarności wyznaniowej – drugiej strony.

Jesteśmy Polakami, bo się takimi czujemy, a gdy obowiązki nasze spełniamy nikt i nic polskości nam odmówić nie może. Ten separatyzm żydowski i chrześcijański uważamy szkodliwy zarówno dla polskiej myśli narodowej, jak i dla ludności żydowskiej²⁸.

Na łamach miesięcznika „Zjednoczenie” odnajdujemy teksty pióra: Adolfa Peschesa, Ludwika Finkela, Maurycego Karniola, Ludwika Rubela, Adeli Sobolówny, Adolfa Köhla, Bronisława Laskowieckiego, Dawida Hellera, Ludwika Fraenkela, Eleazara Byka, Emila Späta, Samuela Herschtala.

Na zawartość pisma składały się głównie teksty poświęcone sprawie asymilacji społeczeństwa żydowskiego w Polsce, działalności obozu asymilacyjnego.

²⁸ A. Pesches, *Pod dawnym znakiem*, „Zjednoczenie” 1917, nr 1, s. 3.

Omawiano historię ruchu asymilacyjnego. Druga grupa problemów dotyczyła zagadnień ekonomicznych. Pisano o kierunkach rozwoju ekonomicznego Galicji, udziale Żydów w życiu gospodarczym na ziemiach polskich, odrodzeniu gospodarczym. Dyskutowano na temat szkolnictwa wyznaniowego w Królestwie. Z zagadnień historycznych przedstawiono zarys kwestii żydowskiej w Królestwie Polskim (1914–1917), politykę sejmików ruskich XVII i XVIII wieku wobec społeczeństwa żydowskiego. Odnotowywano historyczne wydarzenia narodu Polskiego – np. rocznicę insurekcji Kościuszkowskiej. W piśmie odnajdujemy też wiele tekstów poświęconych Legionom Polskim i legionistom. Oddawano hołd członkom Towarzystwa, którzy włączyli się w działalność patriotyczną na rzecz narodu polskiego. Wymienić warto: *Z legionów* (1917, nr 1, s. 8); D. Heller, *Legiony a społeczeństwo* (1917, nr 2, s. 35). W roczniku IV „Zjednoczenia” z 1917 roku odnajdujemy utwór wierszowany, poświęcony pamięci Macieja Menaszesa, członkowi redakcji pisma, wyznawcy i bojownikowi idei asymilacyjnych, nadesłany z pola walki przez Kazimierza Bukowskiego:

A żeś legł w krwawej bitwie przyjacielu
Bez szumnych wieńców i rzeźbionej trumny,
Wzniosłe, przed wrogiem nie ugiąwszy głowy.
Na grobie, kędy kości tve się bielą
Niech kwitnie wiosną, jak sztandar dumny
Kwiat purpurowy²⁹.

Lektura miesięcznika, pokazuje, że redakcja nie była zainteresowana literaturą. Poza wspomnianym wierszem, w numerze piątym w 1917 roku, zamieszczono tekst literacki Władysława Orkana, *Rubin Chęciński* (1917, nr 5, s. 113).

Na układ wewnętrzny „Zjednoczenia” składały się głównie materiały dotyczące spraw polityki i gospodarki, można jednak wyróżnić kilka stałych działów pisma: *Z życia młodzieży szkół średnich*, *Korespondencje*, *Notatki*, *Dokumenty chwili*, *Przegląd prasy* (cytowano „Żagiew”, „Tagblatt”, „Beliner Tagenblatt”, „Myśl Żydowska”, „Das Volk”, „Deutscher Warschauer Zeitung”, „Volksblatt”).

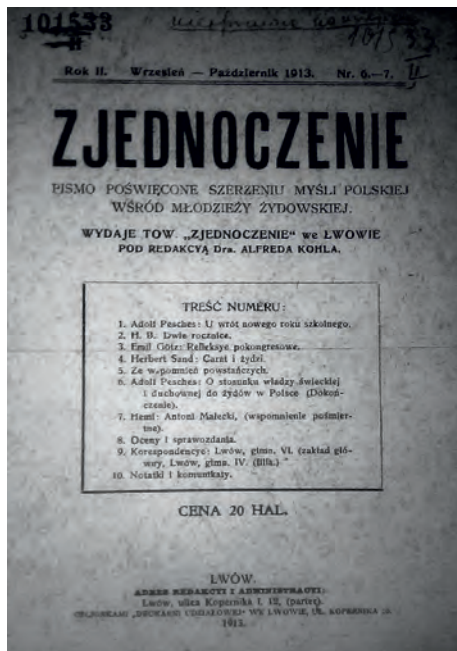
Pismo było nośnikiem idei asymilacyjnej wśród młodzieży żydowskiej. Społeczeństwo polskiemu miało pokazać stanowisko młodego pokolenia Żydów wobec Polaków. Dążyło do integracji narodu żydowskiego z polskim.

W omawianym okresie ukazywały się jeszcze dwa tytuły żydowskiej prasy dla młodzieży – hebrajski tygodnik „Olam Katan”³⁰ [Mały Świat] wydawany w Krakowie w latach 1901–1904 oraz „Głos Związku” – pismo żydowskiej młodzieży postępowej, wydawane jako miesięcznik w Krakowie w 1914 roku³¹.

²⁹ K. Bukowski, *Na grób przyjaciela*, „Zjednoczenie” 1917, nr 4, s. 91.

³⁰ Informacje o tytule odnajdujemy w: M. Jakubek, *Prasa krakowska...*, dz. cyt., i w Centralnym Katalogu Prasy Polskiej (informacja – Wiedeń 1901–1902, Kraków 1903–1904).

³¹ Informacje o tytule odnajdujemy w: M. Jakubek, *Prasa krakowska...*, dz. cyt. i w Centralnym Katalogu Prasy Polskiej.

II. 8. „Zjednoczenie”

Źródło: ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej

Prasa dla dzieci i młodzieży ukazująca się w Galicji wydawana była przede wszystkim przez osoby prywatne, czy organizacje polityczne. Miała na celu kształtowanie postaw żydowskiej młodzieży, zgodnie z intencją organu sprawczego pisma – środowiska syjonistycznego, bądź asymilatorskiego. Różnice, które dostrzegamy wśród tych czasopism, to struktura wewnętrzna. Pisma młodzieżowych organizacji i stowarzyszeń politycznych charakteryzowały się obecnością działu politycznego, informacyjnego i wewnątrzorganizacyjnego. Pisma, których założeniem było wychowanie w poczuciu tożsamości narodowej, oddziaływały na czytelników prowadząc bogate działy kulturalne, publikując poezję, prozę, utwory o historycznej i narodowo-historycznej treści, tłumaczenia z języka jidysz i hebrajskiego. Do potrzeb odbiorców dostosowana została nie tylko treść, ale także szata graficzna pisma. Stąd najbardziej wyróżniające się pod względem pisma walorami estetycznymi dedykowane było dzieciom. Podjęty problem wymaga, dalszych badań, ale już na podstawie dokonanej analizy, można stwierdzić, że żydowska prasa dla dzieci i młodzieży stanowi cenny materiał źródłowy.

Il. 9. „Olam Katan”

Źródło: ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej

Bibliografia

- Bąkowska E., *Polish Language Jewish Press in the Holdings of the Jagiellonian Library* [w:] *Bibliographies of Polish Judaica*, Cracow 1993, s. 111–115.
- Cała A., *Bibliografia żydowskich periodyków polskojęzycznych*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1989, nr 2, s. 95–101.
- Cała A., *Bibliography of Jewish Periodicals in the Polish Language (an Analysis of Data Collected)*, [w:] *Bibliographies of Polish Judaica*, Cracow 1993, s. 47–53.
- Cała A., *Żydowskie periodyki i druki okazjonalne w języku polskim. Bibliografia żydowskich pism wydawanych w języku polskim w latach 1823–1982*, Warszawa 2005.
- Fuks M., *Prasa żydowska w Polsce XIX i pierwszej połowy XX wieku do końca drugiej wojny światowej*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1973, z. 1, s. 27–55.
- Glikson P., *Preliminary inventory of the Jewish Daily and periodical press published in the Polish language 1823–1982*, Jerusalem: The Hebrew University of Jerusalem, Institute of Jewish Studies, Center for Research on Polish Jewry, 1983, XV, 69, s. 11 (Polish Jewry. Bibliographical Series; 1).
- Hafftk A., *Prasa żydowska w Polsce (do 1918 r.)*, [w:] *Żydzi w Polsce Odrodzonej*, t. 2, Warszawa 1933, s. 148–161
- Jakubek M., *Prasa krakowska 1795–1918*, Kraków 2004.
- Jarowiecki J., *Prasa lwowska w latach 1864–1918. Bibliografia*, Kraków 2002.
- Zieliński S., *Bibliografia czasopism polskich zagranicą 1830–1934*, Warszawa 1935.

A card from the history of the Jewish press for children and youth in the times and Galicia's autonomy

Abstract

The article touches upon the issue of Jewish press for children and youth in the times of Galicia's autonomy. Based on the available document sources, a list of magazines appearing in Galicia has been established. This list includes seven titles of the periodicals for children and youth. It was established that the main publishing centres were Krakow and Lviv, and the dominating language of the publications was Polish. The predominant ones were monthly magazines and publishings addressed to the youth, and amongst them the magazines of Zionistic and assimilation groups. The analysis convinces that the Jewish press for children and youth is a valuable source material and some of the titles should expect a more in-depth monographic elaborations.

Key words: Jewish press for children, Jewish press for youth, Galicia

Sabina Kwiecień
Pedagogical University in Cracov
Institute of Information Sciences